

Толстеньова В.О.

УДК 93:323.111:008:811.161.2(477.75)

**ПРОЦЕС ВВЕДЕННЯ КРИМСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УКРАЇНСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 50-Х РР. ХХ СТ.**

В наш час все частіше говорять про «кримське питання», українізацію або ж русифікацію Криму, про його історичну приналежність тій чи іншій державі. Особливо гостро стоїть питання про національно-культурну особливість Криму, як регіону, що містить у собі прояви багатьох культур, проте, все ж таки, більш тягнеться до російської, хоча вже більш ніж пів століття юридично належить Україні. «Чому за такий достатньо довгий час, до того ж маючи на увазі тривалий процес переселення в Кримську область українського населення, кримська масова культура не стала тяжіти до української?» та «Що було зроблено керівництвом УРСР для введення Криму до українського національно-культурного простору?» – ці питання є дуже актуальними сьогодні.

Таким чином, розкриття цих питань, а саме представлення основних заходів керівництва УРСР щодо включення Кримської області в український національно-культурний простір у перші роки після її включення до УРСР (1954 – 1959) є основною метою написання цієї статті.

Подана проблема недостатньо розкрита у сучасній історичній науці, проте багато авторів торкаються окремих її аспектів. Процес передачі Криму у склад УРСР та основні питання стосовно цієї події розкривають, наприклад, такі дослідники як Сергійчук В. «Український Крим» [13], Лукінюк М. «Україна – Крим – Росія» [7] та ін. Навчальний процес в цей період, а також показники культурного процесу та процесу переселення розкриває в своїх роботах Пашеня В.Н. [11; 12]. Етнонаціональні, етнополітичні чинники, проблеми навчального, мовного процесів в контексті національної політики радянської влади розкриваються в роботі Молчанова А. «Россия, Украина и Беллоруссия от Хрущева до «Беловежской пущи» [8], а також в роботах «Крим в етнополітичному вимірі» [5], «Національні меншини України у ХХ ст.» під редакцією Кураса І. Ф. [10]. Проблема кримських татар широко розкрита в роботі Гульнари Бекірової «Крымско-татарская проблема в СССР (1944 – 1991)» та ін. авторів. Окремі елементи української культури на території Криму, такі як історія української літератури, Кримського українського драмтеатру, тощо висвітлюють такі автори, як О. Губар, В. Корольов, П. Киричок та ін. Проте існує необхідність більш глибокого дослідження цієї проблеми та розгляду всіх цих аспектів у комплексі для її вирішення.

Як загальновідомо, наказом Президіуму Верховної Ради СРСР «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР» від 19 лютого 1954 р. Крим було включено до складу Української РСР [1, с. 71]. Офіційною причиною було названо: «єдність економіки, територіальну близькість та тісні господарські та культурні зв'язки між Кримською областю та УРСР», а також було подано, як акт прояву «дружби та безмежної довіри» руського народу до українського [1, с. 67, 72]. Проте зараз більшість науковців вбачають у цьому акті бажання передати Кримську область, занедбану після війни і в незначній мірі відновлену, на дотацію УРСР, щоб провести відновлення краю ресурсами Української республіки [6, с. 168].

Якщо брати це до уваги, то, по-перше, необхідно було масове заселення території Криму трудовими ресурсами замість народів, депортованих у 1944 р. Такий процес мав місце ще з 1945 р., однак за національним складом переселенці були переважно росіянами [12, с. 278]. Після передачі Криму до складу УРСР процес переселення до Криму було продовжено, та переселенців набирали вже тільки з території України, що сприяло певній українізації регіону, однак українці все ж таки не стали лідуючою нацією в цьому регіоні [12, с. 286]. За переписом населення 1959 р. відсоток українців складав лише 22,3% (600 тис.) населення Криму (для зрівняння, російське становило 71,4%). Проте навіть така кількість етнічних українців повинна була стати добрим підґрунтям поширення української мови та культури, якщо також взяти до уваги приналежність Криму до УРСР [5, с. 337].

Першим заходом щодо введення Кримської області в український національно-культурний простір було введення української мови в побут кримчан, систему освіти, адміністративну та культурну сфери. Питання про введення у шкільну освіту української мови було порушено кримськими партійними керівниками вже у 1954 р., невдовзі після передачі Криму УРСР. В протоколі Кримського обкому партії мова йшла про введення української мови та літератури у всі школи Кримської області в 1955/56 н.р. Відстрочка була спричинена недостатністю педагогів (з 2193 вчителів українською мовою володіли лише 94; 2150 педагогів молодших класів, а також 700 вчителів старшої школи, мали підготувати на спеціальних короткотермінових курсах) та підручників (необхідно було забезпечити 460 шкіл). Крім того Кримський обком КПУ звернувся до Міністерства народної освіти УРСР з проханням виділити Криму 640 спеціалістів, а також відкрити в Кримському педагогічному інституті філологічний факультет української мови і направити туди необхідну кількість підпрацівників [5, с. 370].

Таким чином вдалося досягти значних успіхів щодо впровадження української мови в школах. Так, вже у другій чверті 1954/55 н. р. було налагоджено вивчення української мови у 22 класах 15 шкіл (466 учнів); у 1955/56 – у 38 класах 24 шкіл (619 учнів); 1956/57 – у 115 класах 70 шкіл (2383 учнів); у 1958/59 – 1704 класах (26787 учнів) [5, с. 371]. Кінець 50-х рр. став піковим періодом для розповсюдження української мови на півострові, яке пішло на спад після публікації тез ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти в країні». Окремим пунктом тез закріплювалось обов'язкове вивчення російської мови в школах, і навпаки необов'язкове вивчення мов національних республік за бажанням учнів або їх батьків. Не маючи можливості вивчати вс

предмети українською мовою, маючи здебільшого все діловодство та сервіс російською мовою, навіть україномовне населення почало обирати російську мову навчання [5, с. 375].

Українська мова в перші роки після включення Криму до складу УРСР входить і в процес книговидавання та книготоргу. За 1954/55 р. продано книг українською мовою на 376 тис. крб., 23011 примірників преси. Наказом Міністерства культури УРСР № 91-в від 12 березня 1959 р. «Про забезпечення бібліотек «Антологією Української поезії» було видано 20 тис. примірників цієї книги [14; арк.66]. У 1956 р. виходить україномовна газета «Радянський Крим», яка однак була ліквідована 1959 р. Як і в системі освіти, в книговидаванні з 60-х рр. також помітне зниження показників [9, с. 187; 5, с. 380].

З 1954 р. відбуваються певні зміни і в літературі Криму – з'являються обдаровані кримські україномовні письменники, організується Кримське відділення Спілки письменників України, яке існує й по сьогоднішній день. Туди увійшли такі митці, як І.Неходя, П. Дегтярьов, В. Невінчана, В. Шахнюк, Ю. Ярмаш та інші [2, с. 6]. Крім того кримське населення з приєднанням до складу УРСР починає все більш цікавитись українськими класичними письменниками, такими як І. Франко, О. Кобилянська, Т. Шевченко тощо (згідно доповіді 1955 р. секретаря комітету Кримського обкому КПУ Кляузника) [5, с. 380].

Наказом Президіуму Верховної Ради Української РСР № 1564 від 20 грудня 1954 р., в червні 1955 р. в Крим з Києва перевівся на постійну роботу Третій обласний пересувний драматичний театр, який 1956 р. був перетворений у Кримський український музично-драматичний театр. Поява спеціалізованого українського театру також стала закономірним наслідком приєднання Криму до України, посилення інтересу до української культури та необхідністю поширення її серед населення [4, с. 3]. Серед репертуару цього театру у 50-ті рр. XX ст. були такі українські твори, як «Наталка Полтавка» Котляревського, «Наймичка» Карпенка-Карого та ін. Театр працює й до сьогодні [4, с. 13].

Проте найбільш визначною подією для української культури в Криму та в УРСР загалом було проведення у 1960 р. у Москві Декади української літератури і мистецтва, метою якою була безпосередньо пропаганда української культури, ініційована керівництвом СРСР. Наказом №14 Міністерства Культури Української РСР від 7 лютого 1959 р. «Про підготовку до проведення Декади української літератури та мистецтва в Москві в 1960 р.» було зобов'язано кожний заклад культури в республіці до змагання за право участі у Декаді, головним завданням якого було «створення нових значних ідейних за змістом і досконалих за формою творів... ідейно-художнє зростання і розвиток соціалістичної за змістом, національної за формою української радянської культури» [14, арк. 30, 32]. Постановою № 55/6-б бюро Кримського обкому обласної Ради депутатів трудящих від 27 березня 1959 р. «О подготовке к проведению Декады украинской литературы и искусства в Москве в 1960 г.» до підготовки були залучені також усі кримські культурні заклади, що стало потужним засобом ознайомлення кримчан з українською мовою та культурою [15, арк. 117].

Таким чином, можемо зробити висновок, що загалом друга половина 50-х років стала для української культури на Кримському півострові «золотим часом». У цей час помітне швидке зростання показників введення української мови та культури в побут, культуру та освіту кримського населення, в цей період відкриваються культурні заклади українського спрямування, такі як Кримський український музично-драматичний театр, видавництво газети «Радянський Крим», проводились відкриті заходи щодо пропаганди української культури серед населення. Проте зміна курсу влади СРСР та УРСР, неоднозначне сприйняття поширення української культури владною верхівкою призвело до падіння показників вже в 60-ті рр. XX ст.

Перспективами подальшого дослідження проблеми є подальше вивчення розвитку української культури у Криму протягом другої половини XX ст., та початку XXI ст. вже у складі незалежної української держави.

Джерела та література:

1. Брошеван В. М. Крым в составе Украины : в помощь изучающим историю Украины и Крыма / В. М. Брошеван, В. Г. Черная. – Симферополь : Таврия, 1999. – 110 с.
2. Губар О. Сучасні українські письменники Криму / О. Губар. – Симферополь : Кримське навч.-пед. держ. вид-во, 1997. – 336 с.
3. Королев В. И. Век XX : новые страницы истории / В. И. Королев. – Симферополь : КАГН, 2001. – 114 с.
4. Королев В. И. Крымский украинский музыкальный театр : исторические очерки / В. И. Королев. – Симферополь : Таврия, 2005. – 68 с.
5. Крим в етнополітичному вимірі. – К. : Світогляд, 2005. – 533 с.
6. Крим : шлях до України / під ред. С. М. Савченко. – Симферополь : Таврія, 2006. – 285 с.
7. Лукінюк М. В. Україна – Крим – Росія : сучасне на тлі минулого, або старі міфи і нова реальність взаємин / М. В. Лукінюк. – К. : Бібліотека українця, 2000. – 351 с.
8. Молчанов А. И. Россия, Украина и Белоруссия от Н. Хрущева до «Беловежской пущи» : в 3 т. / А. И. Молчанов. – СПб. : Владимир Даль, 2005.
9. Надинский П. Н. Очерки по истории Крыма : в 4 ч. / П. Н. Надинский. – Симферополь : Крымский филиал АН СССР, 1967. – Ч. IV. – 319 с.
10. Національні меншини України у XX ст. : політико-правовий аспект : монографія / під ред. І. Ф. Кураса. – К. : Ін-т політ. і етнонац. досліджень НАН України, 2000. – 357 с.
11. Пашеня В. Н. Крым в этнообразовательном пространстве (1901-1991 гг.) : монографія / В. Н. Пашеня. – Симферополь : ДиАйПи, 2008. –

12. Пашеня В. Н. Крымская область в советский период (1945-1964 гг.) : монография / В. Н. Пашеня. – Симферополь : ДиАйПи, 2011. – 420 с.
13. Сергійчук В. Український Крим / В. Сергійчук. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2001. – 302 с.
14. Державний архів Автономної Республіки Крим. – Ф. Р-3319. – Оп. 1. – Д. 422. – Накази Міністерства культури СРСР та УРСР. 1959.
15. ДААРК. – Ф. Р-3319. – Оп. 1. – Д. 426. – Рішення та розпорядження Виконавчого комітету Кримської